

היזן (הטלמיז)..... נואק לרואץ

היען הגמלי נחשב לגבוה, לכבד ולאצן המהיר בכל העופות בעולם. גם עיניו הן הגדולות ביותר משל כל העופות. היען מזכיר פרסתן (כמו גמל, מכאן שם מינו) בכמה מתכונותיו, כמו עמידה בפני תנאים קשים של חום ומחסור במים, ברגליים ארוכות וחזקות, צוואר ארוך, איבר מין זקור ואפילו אשכים, בעונת הרבייה. בשל גובהו, ראייתו היוצאת דופן ורגישותו הרבה לסכנה, הוא נחשב למתריע ושומר יעיל ונאמן מפני סכנה ממשית קרבה. מבנה הנוצות שלו שונה משל שאר העופות, בכך שהן לא מצוידות בקרסים. רגליו מצוידות רק באצבע וחצי החמושות בטפרים, כשהארוכה עשויה להגיע לכדי עשרה ס"מ, ומסוגלת (בדומה לקזואר) להרוג טורף או אדם תוך כדי בעיטה. בריצתו המהירה למרחקים ארוכים, העשויה להגיע ל-50 קמ"ש, הוא מדלג בפסיעות גדולות רק על קצות אצבעותיו. ריקוד החיזור של הזכר מרשים ביותר, והוא אפילו מצליח לשאוג כמו אריה ממעמקי הוושט שלו. בהרמונו יטילו פילגשיו בגומת קן אחת גדולה כ-40 ביצים לבנות ובולטות, אך רק פחות ממחציתן יודגרו, על ידי הנקבה העיקרית. כבר לפני כ-60 מיליון שנה הופיע מין זה, ועד העבר הלא רחוק שוטטו יענים ברחבי הערבה ועבר הירדן, וכיום ניתן להתבונן בהם בטבע באפריקה הפראית ובאוסטרליה (או בגני חיות וחוות גידול, לרבות בישראל).

כתב: דר חיים מויאל

זכר ונקבה בתהליך החיזור, היענים המתרגשים מבצעים אכילה מדומה ותנועות הטחה בעפר, תוך כדי פיזור אבק.
צילם: חיים מויאל

ראש היען קטן יחסית אך מצויד בעיניים הגדולות ביותר בעולם העופות, כבדות ממוחו ומסוגלים לזהות ממרחק רב עצמים קטנים יחסית. העיניים מצוידים בריסים שחורים ארוכים במיוחד ותפקידם לחסום את האבק המדברי והקרינה החזקה מלפגוע בעיניים הרגישות.

צילם: Adrian Snood

3

1

4

2

אנטוניה ופיזיולוגיה

היען נחשב כיום לגדול העופות בעולם. הוא מתנשא לגובה של 2.75 מ' (הנקבה, עד 1.9 מ'), ומסת גופו עשויה להגיע לכדי 150 ק"ג. היען נכלל בקבוצת חסרי הקרין (keel) - מעין רכס המצוי על עצם החזה שבו אמורים להיות מעוגנים שרירי התעופה (שאצל היען הם מדולדלים), ומכאן אי יכולתו לעופף כלל, גם אם היו נפרסות כנפיים גדולות ומשקלו היה קל במיוחד. עם זאת, ליען יש פלטת עצם גדולה המגינה על הלב והריאות, ורגליים שריריות וארוכות המותאמות לריצה. תכונות אלו קיימות גם אצל בני קבוצתו מתת-מחלקה אחרת, כדוגמת האמו (אוסטרליה), הקזואר (גיניאה החדשה), הנאדדו והטינאמו (דרום-אמריקה), וכן הקיווי (ניו-זילנד). בעבר הפרהיסטורי הילכו אף גדולים וכבדים מהמינים של היום, כדוגמת המואה (עוף ניו-זילנדי שנכחד במאה ה-15, שגובהו התנשא ל-3.5 מ'), ועוף הפיל האוסטרלי (נכחד לפני כאלף שנים ומשקלו נאמד בלמעלה מ-750 ק"ג, הכבד מכול העופות בכול הזמנים).

1 יען זכר בריצה קלילה. מסוגל להגיע למהירות של 75 קמ"ש בספרינטיים קצרים, אך לרוב מהירותו הממוצעת כ-50 קמ"ש למרחקים העולים על חצי שעה. באדיבות: Depositphotos

2 ליען אצבע וחצי החמושות בטפרים, כשהארוכה עשויה להגיע לכדי עשרה ס"מ ועלולה (בדומה לקזואר) להרוג טורף כאריה או אדם בבעיטה קטלנית. באדיבות: Pixabay

3 פרטים צעירים. לאחר 3-4 שנים מבקיעתם מגיעים לבגרות מינית, אם לא נטרפו בינתיים על ידי טורפים, כמו תנים ושועלים. צילמה: Barbara Fraatz

4 זכרים בקרב. תצוגת הקרבות בין הזכרים היא באמצעות בעיטות ומרדפים החשובים לקביעת היררכיה וסילוק מתחרים בעונת הקינון. באדיבות: Kuloser-Pixabay

חוקרים טוענים לאחרונה כי אף על פי שמבחינתה של האבולוציה המתכנסת - שמשמעותה התפתחות בעלי חיים שונים במקומות מרוחקים ומבודדים, אבל בתנאים דומים - יש דמיון בין העופות האלה, שכן הם אומנם התפתחו במקומות שונים, אבל בתנאים דומים (בדומה למקרה של היגואר והנמר). על פי ממצאי הדנ"א אין ממש קרבה גנטית בין הענקים של היום, ולא רק, אלא שמעצם העובדה שהם התפתחו ביבשת מרוחקת ומנותקת - לעוף הפיל המרשים יש דווקא דמיון גנטי רב יותר לקיווי הניו-זילנדי הקטן יחסית, מה שמעיד בבירור על אב משותף. כנפיו סימטריות ופלומתיות, ומטרתן היא לסייע באיזון ריצתו המהירה והמתמרנת, וכן בחיזור ובקרבות בין הזכרים, ואף בשמירה על חום הגוף וקירורו לאחר תנועה וריצה ממושכת.

4

1

2

3

5

הבדל חשוב בין היען (ובני קבוצתו) לבין מרבית העופות קשור למבנה הנוצות. ליען נוצות צפופות ופלומתיות רכות, שאינן נושאות את הקרסים בדגלי הנוצה, על כן אין הן נרכסות ולא נפרמות כדי לכלוא אוויר. צבע הנוצות אצל הזכר שחור ולבן בחלק התחתון של גופו, ואילו הנקבה בצבעי הסוואה - אפרפר-חום (הצעיר כהה במעט מן הנקבה). ליען אין אומנם זפק, אך הוא מצויד בקיבה אחת המחולקת למעין שלושה מדורים: אחד לאחסון, אחד שרירי מאוד ומסתייע באבנים, חצץ וחפצי מתכת שאותם הוא נוהג לבלוע לצורך העיכול, ועוד אחד המנוצל לעיכול נוסף בטרם תעבור עיסת המזון למעינים. המעינים ארוכים מאוד, כך שלמזון העובר דרכם לוקח כ-36 שעות לצאת כפסולת מפתח הקלואקה, וזאת גם לאחר שהתאית (צלולזה) עוכלה היטב בסיוע מיקרואורגניזמים. פירוקה של התאית יוצר כ-60 אחוז מהאנרגיה המנוצלת מהמזון בכלל.

צווארו של היען ארוך וחשוף מנוצות, מצויד בפלומה עדינה, ומה שמדהים בו הוא הגיד העבה והגמיש המפותל בין חוליות הצוואר והמקנה לצוואר בשעת הצורך תנועה קציבית, קפיצית ומהירה.

מערכת הרבייה של יען זכר מזכירה את זו של היונקים. לזכר זוג אשכים, כשהפין הגדל בעונת הרבייה נמצא בצד הגחוני של פתח הקלואקה, אך הוא ללא שופכה כלל, ומטרתו לגרות את הדגדגן המצוי בצד הגחוני של פתח הביב של הנקבה ולזרז את הבייץ מתוך השחלה היחידה שבה. ליען קנה נשימה ארוך במיוחד וריאות עצומות, שמהן מסתעפים שקי אוויר (לרזבות) החודרים לתוך העצמות החלולות. התכונות הללו משמשות היטב את היען בשעת מאמץ רב והזרמת חמצן כל העת לשרירים, בשילוב הלחטה לשחרור עודפי אנרגיה מהמקור. ←

- 1 היען נוהג להטיל שתן בדומה ליונק ובנפרד משלשלת שאצלו היא מצטקה באורח פלא. צילם: ניר גייגר
- 2 יען זכר מחפש את טרפו החי. היען ניזון גם מן החי (זוחלים, מכרסמים ופרוקי-רגליים). צילם: אלדד רזניק.
- 3 יענה ניזונה מעלי השיטה בסוואנה וחרקים ההמצויים בהם, בדומה לג'ראפות וזאת הודות ליתרון הגובה שלה. צילם: Roy Buri
- 4 יענה ניזונה גם מזרעים. ליען אין אמנם זפק, אך מצויד בקיבה אחת המחולקת למעין שלוש מדורים, האחת לאחסון, השנייה שרירית להפליא המסתייעת לשם עיכול יעיל יותר באבנים, חצץ וחפצי מתכת אותם נוהגים לבלוע. צילם: עוזי דגני
- 5 זכרים ונקבות בקבוצה, שלא בעונת הקינון. צילם: Benh LieuSong

3

4

1

2

אומנם יש לו ליען ראש קטן יחסית, והוא לא נחשב לבעל חיים אינטליגנטי במיוחד, אך כושר הניווט שלו ושרידותו ראויים לציון. במונגוליה ובאתרים נוספים בעולם נתגלו שרידים של עצמות יען בנות כ-60 מיליון שנה. עיניו של היען הן מהגדולות והמפותחות בעולם החי; הן כבדות ממוחו ומסוגלות לזהות עצמים קטנים יחסית ממרחק רב. העיניים מצוידות בריסים שחורים ארוכים במיוחד, שתפקידם לחסום את האבק המדברי והקרינה החזקה מלפגוע בעיניים הרגישות.

שם המין העברי הושאל מדמינו המרומז לגמל, בשל צווארו הארוך, גבו הקמור, היותו שורד במדבר הלוהט ללא מים, וכמובן גם בשל העובדה שהוא משמש כבהמת משא במדבר. כך בתקופות העתיקות במצרים, וכך גם כיום באזורים מסוימים בדרום אפריקה ובארצות הברית.

טריסטרם, בספרו "החי והצומח של ארץ ישראל" (1884), ציין שהוא כמעט אינו שייך לפאונה של ארץ ישראל, בשל הופעתו רק בחלקים המרוחקים של הבלקן, במישורים המזרחיים של מואב (עבר הירדן).

התאמה לריצה

ליען רגליים ארוכות, דקות יחסית, חזקות, ומאוד שריריות בחלקן העליון, החבוי בתוך גופו, ובכך התכונות האלו מאפשרות לו, כאמור, לרוץ מהר במיוחד עם הגדלת זווית הצעדים. כאמור, ליען רק אצבע וחצי, בניגוד לשאר בני קבוצתו המצוידים באצבע נוספת (מרבית מיני העופות מצוידים בכלל בארבע אצבעות בכל רגל), ואלה מאפשרות לו, בדומה לסוס, שטח מגע שטוח יותר ויעיל בקרקע החולית והמדברית מבלי שהאצבעות מתחפרות בחול לקראת הריצה. בנוסף, יש לציין כי היען הוא העוף היחידי ההולך על החלק הקדמי של כף הרגל, אזור שהוא שרירי מאוד, מה שמקטין אף יותר את שטח המגע ואיבוד האנרגיה, וזאת בנוסף לעובדה החשובה כי נמנע איבוד אנרגיה לצדדים בשל איחוי של שורש מפרקי אצבעותיו וכיסוי רצועת ליגמנט וגידים עבים במיוחד. הסיבולת שלו לריצה למרחקים היא טובה בשל מינימום השקעת אנרגיה, והוא כמרחף ברגליו עד כי הוא עשוי לגמוא מרחקים העולים על 40 ק"מ ב-40 דקות בלבד. הטופר החזק הוא קהה וגדול, אורכו יכול להגיע לעשרה ס"מ, והוא מכסה את אצבעו המרכזית הנעגנת בצורה יעילה בחול או באדמת הלס התחוחה. בעיטה מכוונת בטופר זה בגוף הפולש עלולה להיות קטלנית, בדומה לקזואר (אם כי, כשהוא מאוים, היען יעדיף בברור לברוח מהר - אלא אם כן הוא מקנן או מטופל באפרוחים).

עולה ויורדת חריצית

היען מוגדר כמין סדנטרי שאינו נוהג לנדוד ויציב באזורי תפוצתו. הוא מבלה את מרבית זמנו באכילה, בהליכה נינוחה ובעמידה, למעט בזמנים של מקלחות חול, חיזור או קרבות עם זכרים על טריטוריה ונקבות. במקרה של סכנה ממשית או התרגשות הוא עשוי לרוץ מהר במיוחד ולהגיע למהירות של 75 קמ"ש, בספרינטיים קצרים (המהירות הממוצעת למרחקים העולים על חצי שעה היא כ-50 קמ"ש).

היען הוא בעיקרון מין חברתי, משגשג טוב יותר בחבורות, וגם מסתמך על ערנותם של שותפיו הפרסתנים במרעה. מחוץ לעונת הרבייה נוטים היענים ליצור קבוצות מעורבות של גיל ומין, במיוחד סביב בורות מים (אף על פי שהם לא צריכים לשתות מים והם משיגים אותם בעיקר ממזונם. כשהמים מצויים - הם נצפו שותים בזהירות). הנקבות לרוב יוצרות קשרים חברתיים ביניהן, ומתאספות יחד.

תצוגת הקרבות בין הזכרים באמצעות בעיטות חשובה לקביעת הייררכיה וסילוק מתחרים. הזכרים נוהגים לרוץ במעגלים בגבולות הטריטוריה שלהם. צפיתי פעם ביען זכר מרהיב, שנהג כחלק מאקט השמירה על טריטוריית הקינון שלו בעונת הרבייה, לרוץ מסונכרן הלך-חזור לאורך צידה הפנימי של גדר החי-בר יטבתה, כל אימת שהדמות (ולא משנה מהי ומיהי) מצידה החיצוני של הגדר רצה במקביל. ←

- 1 יען זכר במנוחה באזור סלעי מכוסה בצמחייה נמוכה. כנפיו חצי פרושות. צווארו הארוך גם בכריעה מסייע לו לראות פולשים בנחלתו מגבוה, אך על פי רוב נוהג דווקא לפרוש אותו על הקרקע. צילם: Bernard Dupont
- 2 יען זכר בעונת הרבייה בנחלתו בחי-בר יטבתה (מקורב מאוד ליען הסורי שנכחד זה מכבר מרחבי דרום הנגב ועבר הירדן). צילם: אילן ניסים מוריה
- 3 נקבות צעירות בחבורה. היענים עשויות להיות בחבורות גדולות בהתאם לבית-הגידול וזמינות המזון. צילמה: Anja Osenberg
- 4 שלב הסמוך להזדווגות בשיא החיזור. כנפיה זנבה של היענה שמוטים מטה עד שהיא כורעת על הקרקע, ומזמינה את הזכר אליה. בהמשך הזכר עולה על גבה בו בזמן שהנקבה מרפרפת בכנפיה, בעוד ראשה מורכן ונוקש בקצב מהיר, או אז היא מטיחה עצמה על האדמה עם זנבה מורם והצוואר פרוש לפניו. צילם: Andukuru Nagarjun

היען מוגדר כאוכל כול (אומניבור). הוא ניזון מהחי, כמו חרקים (במיוחד חגבים וחיפושיות), זוחלים (לרבות נחשים) ומכרסמים, אם כי הוא מעדיף בביור להיות צמחוני (שורשונים, נצרים, זרעים, פירות ועלים). גובהו הרב מסייע לו להגיע אל מרומי העלים והפירות. הוא אינו בוחל בנבלות שניצודו על ידי טורפים בשעת הצורך. גובהו הרב מאפשר לו לסרוק היטב פריטי מזון שונים בעשב. מקורו העוצמתי, השטוח והרחב יחסית, יעיל בריסוק המזון וטחינתו, בניגוד לעופות אחרים, והוא מומחה לא קטן בתלישת עלים ועשבים נוקשים (לשונו קצרה מאוד). הזואולוג פרופ' ישראל אהרוני, שחקר במחצית הראשונה של המאה שעברה את החי בישראל, כתב בספרו "זיכרונות של זואולוג עברי" שהיען ניזון גם מגליליו, אך טרם מצאתי אישוש לטענה זו.

לעיתים רחוקות היען נוהג לשכב על הקרקע ולפשוט את צווארו כדי לאכול, ובמקרים מסוימים לנוח או להתאבק באדמה הרכה, אך אין שחר מדעי לטענה שהוא נוהג לקבור את ראשו באדמה. ליען אין מכסה גרון (אפיגלוטיס) המונע חנק בעת אכילה, בניגוד ליתר העופות והיונקים, אלא במקום זאת, הלשון המיוחדת היא זו שחותמת ועוטפת את קנה-הנשימה (אגב, נחירי היען גם הם אינם ממוקמים במקום הרגיל בבסיס המקור אלא קרוב לקצה המקור).

עפאצה

מבחינה היסטורית, היען היה נפוץ באופן נרחב ברחבי אפריקה, ובחצי האי ערב עד המדבר הסורי, אך הוא נכחד בחלק מאזורי תפוצתו, לרבות לוב, והתמעט לאחרונה גם מהאזורים הצפוניים של אזור תפוצתו העיקרי, ומהרצועה הדרומית של מרכז אפריקה. הוא נפוץ בעיקר ברצועה רציפה בין אתיופיה במזרח ועד מאלי ומאוריטניה במערב, וכן בדרום אפריקה (באזורים מסוימים שבהם גם הוצג מחדש). כמה תת-מינים תוארו על ידי חוקרים שונים, אך כיום מקובלת ההנחה שקיימים חמישה תת-מינים הנחלקים על סמך המורפולוגיה והשונות הגיאוגרפית (לאחרונה הופרד תת-המין הסומלי למין נפרד המצוי בסכנה ממשית). ישנן אוכלוסיות גם באזורי שוליים, כמו באזור טרופי הסמוך לקו המשווה וכן באזורים גבוהים וקרים באפריקה. על אף אוכלוסיותיו המקוטעות והמתמעטות מספר הפרטים, היען מוגדר על ידי ה-IUCN כמין ללא דאגה. בשבי מין זה נפוץ, ויענים רבים מגודלים בחוות גידול רבות בכמעט 50 מדינות שונות בעולם.

קיען רבייה

לענים דו-פרצופיות זוויתית בולטת למדי. הזכרים ראוותנים והנקבות שקטות ובצבעי הסוואה המותאמים לנוף המדברי והחולי. הם מתרבים בעיקר מסוף חודשי החורף, באביב ועד הקיץ, והן הזכר והן

הנקבה נוהגים להזדווג עם שותפים שונים בחבורה. הזכרים והנקבות משתמשים ברפרטואר של תצוגות חזותיות, שברבות מהן לכנפיים חלק עיקרי בתצוגה.

בשעה שהזכרים מתחילים את החיזור שלהם, צבע שוקיהם, צווארם ופניהם מאדימים ומבריקים. היריבות הטקסית בין הזכרים תכופה יותר ויותר. הם נראים רודפים בקבוצות כשכנפיהם מוחזקות גבוה והם מבצעים מעין ריטואל ריקוד. במקביל הם רודפים גם אחרי נקבות בצורה דומה, אך עם נפנופי זנב. התצוגה הדומיננטית של הזכר כלפי זכרים אחרים מתבטאת בזקיפות קומתו ובזנבו המזדקר גבוה במיוחד, בליווי שריקה או נחירה. עם התלהטות היצרים, איבר מינו מזדקר בגוון אדמדם מבריק ובשילוב של השתנה ריחנית. קריאותיו בהמשך

- 1 זכר ונקבה בתהליך חיזור עם הרמת הכנפיים (בהמשך החיזור, הזכר נצמד לנקבה ומבצעים טקס אכילה הדדי, נמרץ ומסונכרן). צילם: Kandukuru Nagarjun
- 2 יען זכר בתצוגת חיזור עם פרישת נוצותיו הבולטות בשחור-לבן אל מול הנקבה בסוואנה האפריקאית, צבע שוקיהם, צווארם ופניהם מאדימים ומבריקים אף כן. צילם: אלדד רזניק
- 3 נקבה בכיפוף צוואר ופרישת כנפיים למטה כחלק מאקט החיזור. צילם: אלדד רזניק
- 4 בשלב זה היען מאחורי הנקבה, לאחר שמשליך את כנפיו מעלה בקצב משתנה לסירוגין, מימין לשמאל, מנפנף בנוצות כנפיו הלבנות שלו, הוא צונח פתאום על האדמה ומתחיל לקנן באופן סמלי בצורה הנראית מוחצנת ומוגזמת מאוד, מטיח אבק בה בעת כנפיו. צילם: Andukuru Nagarjun

2

3

1

4

התטולה מתבצעת בשלמותה במשך כחודש ומוגנת על ידי הזכר והנקבה העיקרית. חוקרים מצאו כי בכמעט 40 אחוז מתוך 114 ביצים פוריות התרחש מוות עוברי, והן היו נגועות בזיהום בקטריאלי שכנראה קשור להיגיינת הקן.

הביצים כידוע הן הגדולות בעולם העופות וקוטרן עשוי להגיע לכדי 15 ס"מ (אך יחסית למשקל הגוף, הקיווי קטן הממדים עוקף אותו בנקל). יתר על כן, הביצים עבות במיוחד, כשני מ"מ עוביין, מה שגורם לכך שמרבית בעלי החיים אינם מסוגלים לפצח ביצת יען (אפילו לא טורפים גדולים), למעט הרחם המדברי שנוהג להשליך אבנים על הביצה.

הדגירה מתבצעת על ידי שני ההורים, כאשר הנקבה המוסווית דוגרת ביום ואילו בלילה הזכר השחור דוגר. בשעת הצורך, ולאחר שניסו להבהיל ולתקוף את הפולש, עשויות הנקבות במקרים נדירים מאוד לבצע את משחק "הציפור הפצועה" כדי להרחיק את הפולש מהקן. האפרוחים בוקעים עם פלומה קוצנית בגוון חום-צהבהב לאחר כארבעה חודשים. בעת הזאת הם מוגנים היטב על ידי ההורים, והם יוצאים איתם לשחר מזון. לאחר שלוש-ארבע שנים הם מגיעים לבגרות מינית, אם לא נטרפו בינתיים על ידי טורפים, כמו תנים ושועלים. ←

"נקבת אלפא" שבוחרת את הגומה המועדפת עליה. בשלב הראשון היענים משאירים את הביצים ללא השגחה במשך כשבועיים לפני תחילת הדגירה. בתקופה זו הביצים חשופות לרמות גבוהות של טורפים בשל היותן בולטות בלבונן, אך הן מחזירות קרינה ומוגנות מפני יתר קרינה וחום. מערכת הקינון הקהילתית של היענים היא ייחודית בכך שנקבות לא מעטות, עד 18 במספר, מטילות באותו קן, אך רק הזכר ונקבת האלפא מספקים את הדגירה והטיפול ההורי המקוצר. מחקר ספקטרו-פוטומטרי השווה את פנים הביצים המרכזיות לאלו האחרות, והתברר שאין הבדלי צבעים בין הביצים, מה שמעיד על כך שהיענים אינם מכירים את הביצים שלהם, אלא מסלקים ביצים באופן אקראי. ובכל זאת, סביר להניח שביציה של הנקבה הבכירה שנמצאות במרכז הן ברמת הסיכון הקטנה ביותר לטריפה ופגיעה. מה גם שזוג יענים מסוגל לדגור בהצלחה רק על כ-20 ביצים בצורה יעילה מתוך כ-40 ביצים המוטלות במוצע. אחת התופעות המעניינות בקשר לכך שנתגלו היא התופעה שבה הנקבה הבכירה מדללת את כמות הביצים עד ל-20 ביצים לערך, וסביר שהיא יודעת שהיא מדללת את הביצים בשוליים שהוטלו על ידי נקבות משניות. סביר גם שבכל מקרה אלו שנמצאות במרכז יזכו לדגירה ממושכת ביותר. הביצים מוזזות קלות עם תחילת הדגירה כדי לשנות את תנוחתן, כנראה כדי לעורר את צמיחת העובר.

(וגם בשעת סכנה ממשית) מושמעות מתחתית הווט. קולות נוספים, כמו שריקות ונחירות, מושמעים אף הם בחיזור (בשאר עונות השנה היענים לרוב שקטים). בהמשך החיזור הזכר נצמד לנקבה, והם מבצעים טקס אכילה הדדי נמרץ ומסונכרן. כשהתשוקה ממשיכה לגאות הם מבצעים הליכה מעגלית סביב טריטוריית הקינון הנבחרת או הסימבולית. אז מרים הזכר את כנפיו מעלה בקצב משתנה לסירוגין, מימין לשמאל, מנפנף בנוצות כנפיו הלבנות, ופתאום הוא צונח על האדמה ומתחיל לקנן באופן סמלי בצורה הנראית מוחצנת ומוגזמת מאוד, כשהוא מפזר אבק וכנפיו כאילו מטאטאות את הקרקע. בהמשך הוא מסובב את צווארו כבורג. הנקבה מגיבה בהליכה בראש מורכן, כנפיה חזבה שמוטים מטה, עד שהיא כורעת על הקרקע ומזמינה את הזכר לרוץ אליה תוך נפנופי כנפיים נלהבים. הזכר עולה על גבה כשהיא מרפרפת בכנפיה וראשה מורכן ונוקש בקצב מהיר; אז היא מטיחה את עצמה על הקרקע כשזנבה מורם והצוואר פרוס לפניו. לבסוף הזכר קם על רגליו ובוטש קלות באדמה, בטרם יעלה על גב הנקבה השרועה כדי להזדווג.

הזכר חופר כמה גומות באמצעות רגליו, והפעם פחות רדודות ובמרכז טריטוריית הקינון. הראשונה שתטיל את ביציה היא הנקבה העיקרית

1 יענה בוחנת ביצים שהורחקו מן הקן המקורי. בשלב הראשון היענים משאירים את הביצים ללא השגחה במשך כשבועיים לפני תחילת הדגירה. בתקופה זו הביצים חשופות לרמות גבוהות של טורפים בשל היותן בולטות בלבונן, אך מאידך מחזירות קרינה ומוגנות מפני יתר קרינה וחום. באדיבות: Patsasha-Pixabay

2 קן עם ביצים בכתם עשב ללא נוכחות ההורים. הזכר מבצע מספר גומות במרכז טריטוריית הקינון. הביצים במרכז גומת הקן הם של נקבת "אלפא" הבוחרת ראשונה את הגומה הראשונה, ואילו בשוליים יהיו אלו שהוטלו על ידי נקבות משניות. כאן נראה כי טורפים פזחו ביצים רחוק מן הקן ללא הצלחה בלשבור אותן. עובי הביצים 2 מ"מ ורק הרחם מסוגל לבקען על ידי השלכת אבנים לעברן. צילם: Marcel Oosterwijk

3 אפרוחי יען. האפרוחים בוקעים עם פלומה קוצנית בגוון חום-צהבהב לאחר ארבעה חודשים, כשבעת הזו הם מוגנים היטב על ידי ההורים ויוצאים יחד איתם לשחר מזון. צילם: Barbara Fraatz

4 הזכר במרעה עם משפחה מורחבת למדי (פרי הטלה של כמה נקבות, עד כ-40 ביצים, מהם יבקעו כמחצית). באדיבות: PhilKates

סכנות למין ושליחת טאז

בכל התקופות העתיקות (כבר מהתקופה הפליאוליתית העליונה, כפי שנתגלו בדרום אפריקה) וההיסטוריות (במיוחד במאה ה-18) נוצלו היענים בצורה אינטנסיבית לבשר (דל שומן, לרבות צווארם המועדף במיוחד), להפקת עור איכותי ועבה (למגפיים ולבוש) ופלומה (לכריות ושמיכות), לרכיבה וספורט (עם אוכפים), לקישוט בגדים וכובעים אופנתיים (אהרוני מציין כי מאברותיהם התקינו הפרסים והמצרים מניפות, והן שימשו לקישוט הסוסים והגמלים. ביצי היען נוצלו אז וכיום כמקור מעולה לחלבונים) ביצה אחת שקולה לכ-24 ביצי תרנגולת), מקליפתן הכינו כלי אגירה, והן גם שימשו בתעשיית התכשיטים האומנותיים, ונעשה בהן מסחר יוקרתי רב היקף.

תת-מינים שונים נכחדו כבר בתקופות ההיסטוריות, לרבות היען הסורי שהיה מצוי עד תחילת המאה ה-20 באזורים מסוימים בדרום הנגב ובמדבר הסורי הגדול. מהמאה ה-19 החלו לגדל יענים בחוות, ונטל הציד האינטנסיבי פחת באופן קריטי. כיום, במרבית האזורים הציד ואיסוף הביצים נאסרו ומוצרי היען מופקים בחוות יענים מתורבתות (חוות יענים הוקמו בעשורים האחרונים גם בישראל). עלותו של זוג יענים מוכנים לרבייה באופן מוכח עשויה להגיע ל-90,000 דולר בטקסס.

תוחלת החיים של היענים בשבי עשויה להגיע עד ל-75 שנים, ובטבע 35-40 שנים. □

מסדר אפרוחים ששרדו עד שלב זה ומדורבנים על ידי ההורים לצעוד על מנת לשחרר למזון או לעמדת מחבוא. באדיבות: Algria-Pixabay